

לפני שבר גאון

צריך להודות, נתניהו ניצח. משילות הוא ביקש (עוד משילות!) ומשילות הוא קיבל. ניצחו הרב, הלאומנות, הגזענות (ראה דבריו על "המצביעים הערבים הנהדרים לקליפות"), התחמנות, ההיבריס. קרי היהודה, הגאווה וגבהות הלב האופייניים לו כל כך. טרם שכחנו מה שעולל לפרס ישראל לספרות כאשר פסל שלושה מהשופטים חייהם את הפרס הנגזש דאי עוד יעלה ביום העצמאות הקרוב. הדברים קשורים: מי שפלש ברגל גסה לקתגורס האמריקאי להתעמת עם אובמה בביתו, לא נרתע מלשלח את רגלו הכבדה לרמוס גם את התרבות הישראלית בביתה, בטענה האורחוליאנית כי "פעל לשחרר את הפרס מהפליטיזציה שהשתלטה עליו".

זה אותו ראש ממשלה שברוב יהדות מפנה עורף לפלסטינים, מתעמת עם האיראנים, מעליב את הטורקים, מרגיז את האירופים, וכבר הצליח להפוך לא מעט ירידים לאויבים. מכל אלה בודאי נקבל עתה מנות גרושות בממשלת הימין החרושה שתוקם. נצטרך להתאזר בסבלנות עוד ארבע שנים. כפי שקרא הרצוג לציבור למחרת הבחירות: "האמינו יום יבוא".

כי סופם של מתנשאים ליפול. כנאמר במשלי (טז, יח): "לפני שבר - גאון; ולפני כישלון - גבה רוח".

בשורה מטלטלת

"מעכשיו הערבים חיים יום את אסון תבוטסם, והיהודים חיים לילה את חרדת נקמתם" (עמ' 193).

יגאל שוורץ, שהיה עורכו של עמוס עוז ברכים מספריו ומכירים לפני ולפנים, טוען במאמרו "חה שאינו יודע לשאול" (תרבות וספרות, הארץ 14.11.14) ביחס לספרו האחרון של עוז **הבשורה על פי יהודה** (כתב 2014), כי שלושה מפתחות לרומן (תיאולוגי, אידיאולוגי, ארטי) "שלושה מפתחות נאים למראה, אשר כל אחד מהם פותח דלת כניסה לחדר אחר, אבל אביו, המפתחות הללו לא מאפשרים לנו להכיר את הבית כולו". לדבריו, המפתחות אינם מסתירים זה עם זה ואינם מספקים פירוש כולל ליצירה. כמו שוורץ במאמרו, גם אני התחלתי להרהר על הרומן מסופו כאשר גיבורו, שמואל אש, נפלט מהאוטובוס שהביאו מירושלים לבאר שבע, "הוריד מכתפו את הקיטבג, הניח אותו על האספלט המאובק. על הקיטבג שם בזהירות את המעיל וגם את המקל והכובע, ועמד ושאל את עצמו" (עמ' 308). אך בניגוד לשוורץ הכותב בסיום מאמרו, כי "הצופן (הפרשני) הזה לעולם יהיה מחוץ להשגתנו", דומני כי אפשר בכל זאת להעניק לו פירוש מאחר:

סיפור המעשה של **הבשורה על פי יהודה**, אחר מספריו הטובים היפים של עוז, כבר מוכר וידוע ותמציתו מסופרת גם על גב הספר. בחורף של שנת 1959 עולמו של שמואל אש הצעיר מתהפך עליו. חברתו עובת אותו, הרדיו פושטים רגל, והוא נאלץ לקטוע את לימודיו באוניברסיטה ולנטוש את המחקר שלו "ישו בעיני היהודים". בעקבות מודעה בעיתון הוא מוצא מפלט

ופרנסה בבית אבן ירושלמי נרשן, כאיש שיחה לזקן נכה ושנון, גרשם ואלר, שכלתו, עתליה אברבנאל, אשה יפה ומושכת, מטפלת בו. עתליה רומזת לשמואל שמוטב שלא יתאהב בה פן יסולק מהמקום כקדמיו. שמואל נחשף בהדרגה לסודות הרחופים את יושבי הבית והתשוקה הסקרנות שעתייה מעודדת בו נהפכות בכל זאת להתאהבות נואשת שכסופה משולח גם הוא מביתה. להבנת הסיפור צריך להוסיף עוד כי עתליה היתה נשואה למיכה, בנו של אלה, שהיה סטודנט מצטיין באוניברסיטה העברית ומתעמר לקריירה אקדמית, ונהרג במלחמת השחרור תוך התעללות קשה בגוייתו. בעל הבית, אביה של עתליה, שאלתיאל אברבנאל, אוסף אליו את חותנו, גרשם ואלר, אביו הערירי של מיכה, כדי שיתגודר עמו. שאלתיאל עצמו היה חבר הנהלת הסוכנות היהודית ומקורב לכך-גוריון, אולם התנגד להקמת המדינה בשל חשש משפיכות דמים נראה ומתוך התנגדות עקרונית לפתרון החלוקה. הוא הורחק ממעגלי ההשפעה, הסתגר בביתו ומת זמן לא רב לאחר מכן, אך רחוו מוסיפה לרחף בין קירות הבית.

כאשר נפלט שמואל מירושלים לרחובה של עיר בבאר שבע "ועמד ושאל את עצמו" (ואיננו יודעים מה בריוק), היה זה אחרי שעשה שלושה חודשים ב"כוד ההיתוך" (או "כוד ההיפוך") בביתו של אברבנאל בסמטת הרב אלכו 17 בשכנת שערי חסה. לפי פירושי, יוצא משם שמואל אש מעודרע ונטול הגנות, ובעיקר חסר ביטחון כאשר לזהותו, באותם שלושה עניינים שמציין שוורץ (התיאולוגי - יהדותו, האידיאולוגי - ציונותו, הארטי - אהבתו). אצייןם בקצרה.

אשר ליהדותו, התזה של שמואל אש היא כי יהודה איש קריות - בניגוד לדעה הרווחת על נוצרים יהודים וחוקרים - לא בגד בישו ולא הסגיר, כי אם להפך, היה תלמידו הנאמן ומי שהאמין בדיוותו המושיע. בצלבתו של ישו ביקש יהודה לקדם את הופעתו כמשיח לאחר שיקום מן המתים ואלהותו תתברר לעיני כל. כאשר זה לא קרה, התאכזר יהודה בתלייה. זוהי "הבשורה לפי יהודה" ברומן כפי שמספר אותה שמואל. שמואל מודה לא רק עם יהודה, אלא גם עם ישו, שיהודה הודה עמו. שמואל מספר לעתליה על "ויכוח ברצלונה" במאה השלוש-עשרה בין הרמב"ן (שהנצרים קוראים לו נחמנידס) לבין יהודי מומר בשם פבלו כריסטיאני, שבו עוסק מחקרו של אש על "ישו בעיני היהודים". הרמב"ן טען בוויכוח שהשכל הטבעי כאחד אינם יכולים לסבול את סיפור לידת הבתולה ואת סיפור מותו של ישו על הצלב ותחייתו כעבוד שלושה ימים. הנימוק העיקרי של הרמב"ן נגד משיחותו של ישו מנומק בכך שבכתבי הקודש נאמר שעם ביאת המשיח תחדל שפיכות הדמים מן הארץ, וזה לא קרה עם הופעת ישו. על כך מגיבה עתליה: "הרברים האלה נשמעים לי די משכנעים. אני חושבת שאולי הרמב"ן שלך ניצח בוויכוח". שמואל מתנגד ואומר: "לא. אין הם משכנעים משום שאין בהם שמץ של ניסיון להתמודד עם הבשורה עצמה, עם בשורתו של ישו, בשורת האהבה האוניברסלית, הסליחה החסה, החמלה". על כך שואלת אותו עתליה (שאלה מתבקשת): "אתה נוצרי?" ושמואל משיב: "אני אתאיסט".

אינני מאמין אף לדגו בכך שישו היה אלוהים או בן אלוהים. אבל אני אהב אותו. אני אהב את המילים שבהן השתמש... אהבתי אותו מן היום שבו קראתי את בשורתו בברית החרשה ואני מאמין בכך שיהודה איש קריות היה הנאמן והמסוד שבכל תמידיו ושמעולם לא בגד בו" (עמ' 124). מן הבחינה התיאולוגית, אפוא, שמואל אש רחח את היהדות (כפי שמנסחה נציגה המוסמן, הרמב"ן) ומאמץ את עיקרי הבשורה הנוצרית. אפשר אפוא לומר כי נדבק זהות זה בתודעתו מתערעה.

גם מן ההיבט האידיאולוגי (הציוני) עובר שמואל זעזוע בכוד ההיפוך של בית האבן בסמטת הרב אלכו. אמנם מלכתחילה היה שמואל איש שמאל, חבר ב"חוג להתחדשות המחשבה הסוציאליסטית", אבל הטלטלה שהוא עובר הפעם היא לא רק רעיונית אלא גם נפשית. זאת כאשר גרשם ואלר,

לסיום עוד הערה אחת המחזקת את השערת: קראנו למעלה על ואלד המספר לשמואל כיצד הקריב את בנו מיכה על מזבח המדינה ב-1948; אברהם אשר עקד את יצחק בנו בהר המוריה, בא אליו ממקום מגוריו בבאר שבע. שמואל עושה את הדרך בכיוון הפוך, מירושלים לבאר שבע (אף כי התכוון להגיע למצפה רמון), מבלי לחוות את ניסיון העקדה. שמואל יוצא מן המרכז הסמלי של הקיום הלאומי (ירושלים) ופונה החוצה, וגם עוקף בתוך כך את החוויה המכוננת של העקדה. הוא נבוכך וחסר כיוון, אבל אולי זוקק מסיגים בכור ההיתוך הירושלמי ויהיה נכון לחיים חדשים, שאיננו יודעים עדיין מה הם.

הבשורה על פי יהודה הוא לדעתי אחד הרומנים הטובים של עוז, מרתק וקריא גם יחד, ומציב את גיבורו הישראלי עירום ועריה ונטול הגנות בתקופה מרובת סכנות.

מוצא מהטראומה

כנראה לא די לעבור טראומה, צריך לעבור את "הטראומה הנכונה" כדי לזכות בתשומת לב התקשורת והביקורת. שני ספרי השירה שלפנינו, בסוף כל השיירים באים למות באחזן מאת פיני רבנו ועד הבוקר מאת הילה להב (שניהם בהוצאת הקיבוץ המאוחד 2014) עוסקים בה, אבל רק השני זכה להתייחסות נרחבת (ריאיון בקול ישראל רשת א', ריאיון על כפולת עמודים עם יוני לבנה בידיעות אחרונות 16.01.15 ורשימת ביקורת מאת אלי הירש גם היא בידיעות אחרונות 06.02.15) בעוד שעל הראשון נגזרה לפי שעה שתיקה. הראשון מושפע מטראומת הלב קרב שעבר מחברו, והשני מטראומת אונס שעברה המחברת. ספרה של הילה להב, הקרוי פואמה, מעוצב בהשפעת פרשת פילגש בגבעה (שופטים י"ט) וגם שמו לקוח ממנה "יוחזק האיש בפלגשו ויצא אליהם החוץ וידעו אותה ויתעללו בה כל הלילה עד הבוקר". שמעתי את הילה להב בשיחה עם רונה גרשון ברדיו, אומרת כי עד היום הרבתה השירה לעסוק במוטיב העקדה ובמוטיבים אחרים, והגיע הזמן להציב במרכז את הנושא שהיא מעלה. גם בעיתון אמרה, כי פילגש בגבעה "זה המיתוס המכונן של סיפורי האונס. אשה אחת בלי שם מול קבוצה שלמה. הסיפור הזה מקביל לסיפור עקדת יצחק והמלאכים בסדרם, רק שכאן האשה מועלית לעולה, והמאכלת מפרקת אותה לחלקים חלקים". וגם אלי הירש ברשימתו מדגיש זאת: "לא זוכר שקראתי ספר שירה כל כך כואב, מעונה ומוכה אימה כמו 'עד הבוקר' מאת הילה להב. מסופר בו על אשה שנפלה קורבן למעשה אלימות מחרירי".

ובכן, **עד הבוקר** היא יצירה שמתכוונת להיות יצירה מכוונת בנושא האונס הנמצא על סדר היום הציבורי. אין לי דבר נגד היומרה הזו כשלעצמה, לו התוצאה היתה משכנעת. מן הסיפור המקראי נוטלת להב בעיקר את ביתורה של הפילגש לשנים-עשר חלקים, הנשלחים לשבטי ישראל כדי לגייסם למלחמה נגד שבט בנימין, מלחמה שבה נהרגו כארבעים אלף בני אדם מכל צד (עובדה משמעותית שאינה זוכה לשום אזכור בפואמה). הביתור לשנים-עשר חלקים הוא גם השלד המבני של הפואמה, חוזר בה חמש פעמים בחמישה שערים נפרדים הקרויים כולם "שנים-עשר". להב עוסקת בפירוק הגופה לאיברים ובריאיון היא מסבירה כי "פירוק הוא המהות של אונס. הגוף שלך הוא גם המבחר וגם הפושע". זו,

הילה להב
עד הבוקר

באים אל אחזן למות
פיני רבנו

חסידו של בן-גוריון, שבו ראה ואלד גאון מדיני, מספר לו על מיכה בנו באחד הרגעים של גילוי נפש ביניהם: "אביו של הנכד שלא יהיה לי לעולם. הוא היה ילד יתום. גדל אצלי בלי אם. אמו מתה כשהיה רק בן שש. אני לבדי גידלתי אותו. אני בעצמי לקחתי והובלתי אותו אל הר המוריה. בשניים באפריל ארבעים ושמונה. בקרבות באב אל-ואד" (עמ' 183). ואלד עקד את בנו לא רק כמעט, כמו אברהם, אלא לגמרי, אף שיכול היה להימנע מכך. ואלד מגלה לשמואל, כי מיכה יכול היה להשתחרר מן הגיוס. הוא היה נכה. בגיל תשע עקרו מגופו כליה אחת. אך הוא הלך ורימה את לשכת הגיוס חרף הפצרות עתליה ושאלתיאל. ואלד מאשים את עצמו במוות: "הלא אני גידלתי אותו על זכר מגיני תל חי, על פלוגות הלילה של וינגייט, על אלתרמן אין עם אשר ייסוג מחפירות חייו, ועל 'אולי פעם באלף שנה יש למותנו שחר'... ואז החל לחבוט ראשו בקיר ולהתייפח" (עמ' 185).

אולי הבוטה ביותר בביקורת הצינונות המדינה היא עתליה, שקול אביה שאלתיאל מדבר מגרונה בנוסף לאבלה הפרטי. לאחר שהאזינה לשיחה הזאת בין ואלד לשמואל, נכנסה לחדרו "וכמו יורקת את המילים מבין שפתיה אמרה: מדינה רציתם. עצמאות רציתם. דגלים ומדים ושטרי כסף ותופים וחצוצרות. שפכתם נהרות של דם נקי. הקרבתם דוד שלם. גירשתם מאות אלפי ערבים מבתיכם. שלחתם אוניות מלאות מעפילים ניצולי היטלר ישר מהרציף אל שדות הקרב. הכל בשביל שתהיה פה מדינת יהודים. ותראו מה קיבלתם" (עמ' 191). הוויכוח הזה בעיקרו אולי אינו חדש הוא מוכר מן הסתם לקוראים רבים, אולם מה שבכל זאת הרעיד את לבי היה סיכום דבריה בהמשך, שבהם הביאה את מסקנתם עד מפתן חיינו כיום הזה: "הלוא היהודים כאן מוחנה פליטים אחד גדול וגם הערבים מוחנה פליטים אחד גדול. ומעכשיו הערבים חיים יום יום את אסון תבוסתם, והיהודים חיים לילה לילה את חרדת נקמתם" (עמ' 193).

אם לסטות רגע מהספר אל הקורא בו, אציין כי ההרגשה בדברי עתליה למעלה היא שלי (ע"ל) ולא בכדי. שכן איני מתאר הפעם רק את תחושותיו של הגיבור שמואל, אלא את תחושותי שלי. דומני שכולנו חשים כיום בכך, שעם כל מלחמה נוספת, עם כל מבצע נוסף בעזה ("עופרת יצוקה", "עמוד ענן", "צוק איתן") או בלבנון, הולכת השנאה בין העמים ומעמיקה, ומרחיקה כל פיוס אפשרי בעתיד. הם נידונים לחיות שוב ושוב את תבוסתם ואנו את נידונים לחיות את חרדת נקמתם. נקמה, שכאשר תבוא, עלול העולם (חס וחלילה) לומר לנו: זכיתם בה בצדק, כי לא גיליתם חסד, חמלה ואהבה (נצרית) כלפי הפלסטינים. וכאן מתלכדים שני המוטיבים (התיאולוגי והאידיאולוגי) ופועלים בכיוון אחד להגביר את מבוכתו וטלטלתו של שמואל אש.

אני סבור כי גם המוטיב השלישי, הארוטי, מתלכד עם השניים האחרים. אין צורך להרחיב ודי לציין כי עתליה, ולו על פי שמה התנ"כי בלבד, היא "גבירה רוצחת", בתם של איובל ואחאב מלך ישראל, אשתו של יורם מלך יהודה, ומי שמלכה בעצמה שש שנים על הממלכה (842-836 לפנה"ס). לאחר מות בנה אחיזה, רצחה, בניסיון להגן על שלטונה, את צאצאי יהוא, אולם נרצחה לבסוף גם היא בחרב בידי אחד מהם (מלכים ב' י"א-י"ג). ברומן עצמו היא אומרת לשמואל: "לאהוב גברים אי אפשר. העולם בידיכם כבר אלפי שנים ואתם הפכתם אותו לזוועה. לבית מטבחים. אולי רק להשתמש בכם. לפעמים אפילו לרדם עליכם" (עמ' 195). ואכן פעמיים היא משתמשת בשמואל כאשר היא נכנסת למיטתו "ורוכבת עליו" (עמ' 261, 282) ואף לחשת לו "אותך מכלם אני כנראה אוכר" לפני שהיא משלחת אותו מביתה. בהערת שוליים אעיר, כי הזדווגותם זו דומה להזדווגות עקרבית, כאשר איבר המין הזכרי, הספרמטופור של העקרב ניתק מהזכר, נדבק לאבן ומזדקף, הנקבה מתיישבת עליו עם פתח המין שלה. אני מציין זאת משום ששמואל מספר כיצד בנערותו עקף אותו עקרב ביערות הכרמל: "את עקיצת העקרב נשא עמו שמואל כאחד הזיכרונות המתוקים המועטים של ילדותו... ואף עכשיו בבגרותו היה נזכר בעקיצת העקרב ומתמלא רצון לאהוב כל מי שנקרא בדרכו" (עמ' 138). ארוס ותנאטוס בעקיצה אחת.